

FOGARASI NÁDASDY FERENCZ GRÓF TÁBORNAGY,
A KATONAI MÁRIA TERÉZIA-REND NAGYKERESZTESE.

(1709—1783.)

Élet- és jellemrajz.

Pályadíjat nyert munka.

(Második közlemény.)

III.

Az olaszországi hadjáratban.¹

drezdai békekötés után Mária Terézia és szövetségese az angol király csak Spanyol- és Franciaországgal állott szemben. Seregeik a Németalföldön és Olaszországban viaskodtak. Az olaszországi hárczterén az elmúlt évben sok csalódás érte a királynőt; az év végén egész Felső-Olaszország a szövetséges spanyol, francia és nápolyi seregek kezére került. A Frigyessel történt békekötés következtében azonban a királynő némi reményekkel folytathatta a hadjáratot; biztató

¹ Forrásművek: *Streffleurs Mil. Zeitschrift* 1835. IV. kötet: *Der Feldzug in Italien 1746.* — U. o. 1842. *Der Feldzug in Italien 1747.* (IV. köt.). *F. Vanicsek* *Specialgeschichte der Militärgrenze* stb. Wien. 1875. II. köt. 381. és köv. l.

körülmény volt az, hogy a Bourbonok miatt saját érdekeit féltő *Károly Emánuel szárd király* is melléje szegődött, a kit egyénisége miatt *Frigyessel* egy sorba helyeztek a kortársak.¹

Az olaszországi hadak fővezére *Lichtenstein* herczeg tábornagy volt, kinek serege *Novaránál* táborozott; a szárdok a *Felső-Tanarónál*, a francziák és a spanyolok hadainak részei pedig *Milánóban* és az *Adda mentén* állottak. *Lichtenstein* hadainak ereje február havában számottevően emelkedett, a mikor az északnyugati harcztérről *Browne* tábornaszernagy 15 gyalog- és huszárezreddel, valamint horvát határőrökkel *Mantua* környékére érkezett.

Browne legelőször is az *Adda* vonalát és *Parmát* kívánta hatalmába ejteni, a hol a spanyol *Castellár* állott seregeivel. Előnyomulásának biztosítására *Nádasdyt* küldötte előre azzal, hogy leplezze átkelését a *Pó* folyón. *Nádasdy* huszárokból és szávamelléki határőrökből alakított különítményével *Casal-Maggiorenél* átkelt a *Pón* és megtámadta *Castellár* előőrseit; ezzel annyira elterelte a páрмаiak figyelmét, hogy *Browne* *Borgoforte* mellett harez nélkül kelhetett át a folyamon.

Most egymást követik *Nádasdy* sikerei. Hogy a *Guastalla* körülfoglalására rendelt *Roth* tábornok feladatát megkönnyítsék a hidfő elfoglalására *Nádasdyt* küldötték ki. *Nádasdy* 3 gyalogzászlóaljból, 8 gránátoszázadból, 2 karabélyoszázadból és 1 varasdi határőr osztályból álló különítményével márczius 27-én elfoglalta a hidfőt és ennek 8000 főnyi védőrségét kardélre hányta és elfogta; csakis elenyészően csekély rész menekült meg.² *Castellár* megtudván *Guastalla* veszedelmét, *Parmá-*

¹ *Gróf Gyulay Ferencz tábornok* emlékirataiban írja róla: . . . az szárdiniai király, a ki mindenütt velünk volt végig, meg kell vallani, nagy okosságú úr volt, úgy is kell lenni, mert ha az esze nem hadakozott volna, a truppja bizony nem derék vala; azt tartották, hogy ebbe az üdőbe a prussiai király és a szárdiniai király a többinek præponderált. Közli: *Tormá Károly Hazánk*, V. k. Budapest, 1886. 521. l.

² Egy alkalmi költemény meg is éneкли a huszárok vitézségét a guastallai harczból kifolyólag ekkép: «insequitur profugos alacri levis Hussarus ausu, Hussarus in cursu, quam formidabilis ense!

Horrida tempestas Belli! caligat Olympus: Semirecisa pluunt fracta cer-

ből segítségére sietett a városnak. Háromezer főnyi elővédjét azonban Nádasdy Gualtierinél szétugrasztotta és még aznap (márcz. 27.) Brescellőig űzte. Erre Castellár Pármába tért vissza, Browne pedig azonnal megszállta Gualtierit.

A Párma felé vezető útnak azonban még egy akadályja volt, nevezetesen az Enza folyó. Nádasdy ezt az akadályt is elhárította, a mennyiben április 11-én elfoglalta a sorbolói és sanilároi hidakat, a mi által megnyitotta az utat Párma felé.

Időközben Lichtenstein átvette a parancsnokságot és a míg hadserege a Tarónál álló Gages marquis spanyol hadával szemben tétlenül állott, Nádasdy azt a feladatot kapta, hogy fogja körül Parmát. Castellár azonban, csekély őrség visszahagyása után, április 20-áról 21-ikére való éjjelen Parmából kivonult. Erre Nádasdy 2 gyalogzászlóaljjal, huszárokkal és határőrökkel a spanyolok után vetette magát, a kiket Marzolarónál utólérve elszoritotta Castellárt a Tanarótól, úgy hogy ez 3000 főnyi veszteség árán csakis a hegységeken keresztül folytathatta a visszavonulását. Április 22-én, rövid ostrom után, Parma őrsége is megadta magát Nádasdynak.

Május 5-ikéről 6-ára Lichtenstein is átkelt a Tarón, hogy a Piacenzára visszavonult spanyolokat megtámadja. Nádasdy a hadsereg elővédjével a Nure átlépése után elfoglalta S.-Paolót. Ennek visszafoglalása végett május 6-án Gages 600 főnyi csapatot küldött ki. Ezt azonban Nádasdy csapatai szétverték és foglyul ejtettek belőle 10 főtisztet és 143 közembert.

A Piacenza fala alá vonult spanyol-francia hadsereg élelmezésének megnehezítése végett Lichtenstein a vár elővédműveinek és előretolt erődházainak elfoglalását látta jónak, a mivel egyszersmind alkalmat kívánt szolgáltatni könnyű csapatainak a portyázásra, a mely hadviselési mód sok értékes gyümölcsöt termett az északi hartztéren.

Nádasdy már május 15-én a Piacenzától egy óra járásra fekvő Gossolongo erődházat vette be, május 18-án pedig, a

vice virorum Corpora, sanguineus stillat de nubibus Imber . . . (Descriptio victoriæ et cædis in Italia etc. Névtelen. Egyetemi könyvtár. Kéziratok. S. 110. II. Folio.)

Browne vezette nagyobb szabású vállalatban, a galianói ház-csoportot (Casine Galiano) ejtette hatalmába.

A könnyű csapatok ezen előnyomulása folytán a spanyol-francia hadakat teljesen elzárták a Trebbia és a Pó által alkotott és Piacenzától délre elterülő vidéktől. Még inkább elszorultak innen, a midőn Lichtenstein serege megközelítvén Piacenzát, ettől délre, a Pó jobbpartjától a Trebbia partjáig, foglalt állást, sőt még Piacenzát is ostrom alá vette. Nádasdy most portyázásait a Trebbia jobbpartjára is kiterjesztette. Junius 2-án átlépte a folyót és huszáraival, valamint határőreivel megtámadott egy spanyol őrállást, a melynek 1 alezredesét, 2 főtisztjét és 24 közemberét elfogta.

A Piacenzába szorult szövetségesek elhatározták, hogy junius 15-én megtámadják Lichtensteint. Támadásuk Nádasdynak a Quartazzolo erődházat megszállva tartó őrségét (60 huszár és 100 varasdi határőr) érte legelőbb, a melyet vissza is nyomtak. A későn este történő ellenséges csapateltolások azonban nem kerültek el az éber huszárok és határőr csapatok figyelmét, a melyeknek jelentései a junius 16-án vívott piacenzai csata eredményére döntő befolyással voltak. Főként a balszárny sikere alapult e jelentéseken, a melyek mind Nádasdytól eredtek és a melyek egybehangzóan a spanyol-francia jobbszárny kedvezőtlen helyzetét világitották meg. E jelentésekből Browne az ütközet vezetésére nézve kitűnő támpontokat nyert.¹

A csata sikereinek sorozatát a balszárny lovasságának győzelmei nyitották meg.²

¹ *Hadülevéltár* Beiträge stb. 202. és 206. l.: Die österreichischen Hussaren Nádasdy's haben bei Piacensa im Sicherungs- und Nachrichtendienste hervorragendes geleistet, sie waren *recht eigentlich Auge und Ohr des Feldherren* gewesen.

² A balszárny vezére Browne tábornagy volt. Alája tartozott: *Balayra* dragonyos (ma 15. huszárezred), *Berlichingen* (ma 9. dragonyosezred), a *Koháry* dragonyosezred (feloszl.), a *Löbkwitz* vértesezred (feloszl.), a *Holly* dragonyosezred (parancsnoka *Lucchesi d'Abarra József* gróf altábornagy; feloszl.). A könnyű lovasságot Nádasdy vezette, a mely a következő ezredekből állott: *Trips* (feloszl.), *Baranyai* (ma 8. sz.), *Bertolotti* (v. Bartolotti Hussaren-Freicorps) huszárezredek és a varasdi határőrök.

Igazságosan megosztja a dicsőség pálmáját a nehéz és a könnyű lovasság között *Nádasi Terstyánszky Károly*, a ki a *Kavalleristische Monatshefte* 1908. évfolyamában e lovas csapatát különben is az osztrák lovasság legszebb diadalai közé sorolja.¹

Arra nézve, hogy Nádasdy könnyű csapatai mennyiben vettek részt a harcban nem találtam adatokat.²

A piacenzai csatavesztés után a szövetséges seregek nagyobb-része *Gyulai* szerint «általkotródek a Pó vizén Majland felé»³ visszahagyva Piacenzában egy védőrséget.

A visszavonuló ellenfelet a megbetegedett Lichtenstein helyettese: *Botta tábornagy* vette üldözőbe a császári csapatokkal, Piacenza ostromát pedig Nádasdyra bízta. Nádasdy a védőrséget megadásra szólította fel. A spanyol parancsnok azon büszke válaszára azonban, hogy «könnyű csapatoknak nem adja meg magát», Nádasdy erélyesen hozzálátott a rendszeres ostromhoz. A midőn azonban augusztus 11-én a vár a megrohanásra megérett s a varasdi határőrök már az ostromlétrákat hozták, kitűzték a fehér lobogót. Nádasdy a várparancsnokát és a 7000 főnyi védőrséget hadifogságba vetette; ezenkívül zsákmányul esett: tekintélyes mennyiségű hadianyag, 70 ágyú és 27 mozsár.

Botta tábornagy a visszavonuló Malleboist a Pó jobbpartján követvén, *Bronit* érte el, a mikor Nádasdy augusztus 15-én hozzá csatlakozott. Nádasdy rögtön új feladatot kapott, nevezetesen, hogy üldözze a francziákat. Nádasdy augusztus 16-án Ponte Curonenál beérte a franczia utóvédet és belőle 100 embert elfogott.

Károly szárd király legközelebbi szándéka Genova elfoglalása volt, a mivel egyszersmind *Mária Terézia* hő óhajának is

¹ «Die Doppelschlacht bei Piacenza am 16. Juni 1746 ist eines der glänzendsten Blätter in der Geschichte der österreichischen Reiterei, denn sie zeigt, wie der aufklärende Cavallerist dem, der die Attaque ausführen soll, die Wege zu weisen hat. Sie ist besonders interessant als Beispiel für die erfolgreiche Verwendung von Reiterei auf diesem Kriegsschauplatze.» (*Kavalleristische Monatshefte*, 1908. Wien, 129. és köv. l.)

² *Hadülevéltár* Beitrage stb. 205. l.

³ *Gyulai* emlékiratában, i. h., 518. l.

eleget kívánt tenni. Míg Tortonát egy kisebb különítmény fogta körül, addig az egyesült osztrák-szárd hadsereg Genovát akarta bevenni, majd a Provenceban álló spanyol-francia hadakat kívánta megtámadni, a mi Anglia óhajával találkozott.

A Genova felé vezető Bochetta-szoros erődjének elfoglalása Browne hadtestének dicsőségéhez fűződik. Nádasdy már 29-én ott volt különítményével és a Macquir vezette oszloppal vett részt a szeptember hó 1-én történt viadalban. A vitézül védekező spanyol, francia és genovai védőrséget Macquir oszlopa rendítette meg azzal, hogy a jobbszárny erődtítményét elfoglalta. A szoros elfoglalása maga után vonta Genova behódolását is (szept. 6.).

Ezután a míg *Botta* Genovában maradt, addig Browne a Provenceba indult. Csapatai november 30-án lépték át a Vár folyót s lassan követték a francia csapatokat. Gyulai szerint: az ellenséget előttünk hajtogatván, az apróságát, mivel az nagy armádája a francziának és spanyolnak jó mélyen benn volt az országban Tulon (Toulon) felé, nekik oly reménységek lévén, hogy jó mélyen bekapnak az országokba és ottan jól körülvén bennünket, megszorítván bennünket fegyverrel, minden elemantumokkal, minket jól megkorbácsolhatnak; de a mi fejeink is látván és tudván szándékjokat, abból semmi sem leve, nem is menék tovább *Antibónál* (Antibes) *Frejusnál* és *Graesnál* (Grassa) . . .¹

Antibest a Nádasdy vezette könnyű csapatok már december 4-én körülrólták, a midőn híre jött a genovai fölkelésnek s annak, hogy a Belle Isle alatt egyesült spanyolok és francziák újból támadást kezdtek. Ez megakasztotta a további hadműveleteket és Browne csupán visszavonulásának biztosítása érdekében foglalta le a le Verden folyómenti *Dragingman* és *Castellane* helységeket. Ebben a vállalatban Macquir vezetése alatt *Nádasdy* huszárjai és határőrei Browne seregének legszélső szárnyára jutottak. *Botta* időközben *Gavira* volt kénytelen visszamenni és mivel Belle Isle előnyomulása is megkezdődött, Browne január hó 3-án a Vár mögé húzódott és *Botta* seregéhez csatlakozott,

¹ Emlékiratok. 519. l.

hogy segítségére legyen Genova visszahódításában. Botta már januárban körülfogta a várat, de eredményt elérni nem tudott, mivel a hátában működő népfelkelés (miquelettes) hadainak nagy részét a Bochettiában lekötötte. A helyzet akkor sem változott, a midőn április hó 11-én Botta és Browne egyesült hadtestei a szárazföld felől, az angolok hajóhada pedig a tenger felől fogták körül Genovát. Az angolok minden ébersége sem tudta megakadályozni, hogy a tenger felől támogatást ne kapjon a köztársaság.

Julius 3-án Belle Isle tábornagy átlépte a Vár folyót, 14-én pedig már a Pó felső folyásánál állott a francziákkal és a Minas marquis vezetett spanyolokkal. Erre Károly Emanuel fenyegetett birtokainak védelmére, elparancsolta Genova alól a szárd csapatokat és Schulemburgra bízta a további ostromot. Schulemburg a tábornokaival tartott haditanács után föl hagyott Genova ostromával és a francziákra vetette magát, vagyis június hó 20-án a Bochettián át Piemontba távozott és a genovai határ elzárását Nádasdyra bízta. Nádasdy 5 ezreddel és határőreivel a Bochettiától Campofreddóig állott fel és megszállotta Valeggiót és Gavit, maga pedig Noviban száll meg. Itt maradt akkor is, a mikor a visszahívott Schulemburg helyébe Browne lett a főparancsnok és ez az osztrák hadsereg legnagyobb részével téli szállásokra tért szeptember 29-én. Augusztus 26-án azonban Nádasdy különítménye 3 zászlóalj gyalogsággal és 3 gránátoszázaddal megerősödött.

Genovában Bussy marquis volt a főparancsnok, a ki a város élelmezése érdekében többször portyázó hadakat küldött ki Genova környékére, a melyek azonban Nádasdy csapatainak ébersége miatt igen kevés haszonnal jártak és csak kisebb csetepatékban végződtek. Az egyetlen nagyobb szabású vállalat is Nádasdy sikerével végződött.

Nagyobbszabású hadivállalat indult meg akkor, a mikor szeptember végén Duc de Richelieu francia megbízottként érkezett Genovába, a ki legott Nádasdynak campofreddói állását akarta elfoglalni. Richelieu október 15-én nyolcezer emberrel indult meg. Ezeröttszáz katonával elállotta a Bochettiát, Chauvelin tábornagyot pedig Voltri felől egy erős oszloppal Campo-

freddo körülzárolására küldötte; ő maga pedig serege egy részével Capanne di Marcolánál állott fel tartalékként. Chauvelin elfoglalta Rosiglione helységet, de Campofreddo megtámadását tüzéség hijján nem kísérelhette meg és visszavonulni kényszerült. Ekkor Nadasdy összegyűjtött seregével Ovada felől megtámadta Richelieut és Genovába üzte.

A campofreddói ütközettel Genova területén véget érnek a hadiesemények. A császári seregek Parma és Modena területén töltötték a téli időt, míg Nadasdy 16 zászlóaljból és 6 gránátoszázadból álló megfigyelő seregével továbbra is a *valeggio-campofreddói állásokban maradt*. Hogy meddig maradt itt, arra nézve nincsenek adataink.¹

A trónöröklés körüli harcznak további hadieseményei a délnyugati hadszíntéren az 1748-ik év folyamán Corsikára szorítottak és ezekben Nadasdynak nem volt része.

Az 1748-ik évi október hó 23-án kötött *aacheni béke* véget vetett azon nyolcz esztendei háborúskodásnak, mely Törökország kivételével szinte egész Európa nyugalmát felborította, de megállapította egyszersmind három nagy tényezőnek világtörténeti jelentőségét e kor nagy egyéniségének: Mária Teréziának és II. Frigyesnek államfői értékét, valamint a *magyar nemzetnek a Habsburgok iránti hűségét és áldozatkészségét*.² Utóbbiról joggal írhatta a magyar történetírásnak egyik neves ápolója *«cuius et bellica virtus et intemerata fides omnem Europam in admirationem toto hoc bello rapuit»*³ és a melyről majdnem kétszáz esztendővel később lovag *Hoen Miksa* osztrák hadtörténelmi író is igen meleg szavakkal emlékezik meg.⁴

¹ Rónai i. m. 414. l.

² *Marczali Henrik* Magyarország Története III. Károlytól a bécsi kongresszusig stb. 250. l. és *Szilágyi Sándor* A Magyar Nemzet Története VIII. k.

³ *Katona* Historia critica etc., i. m. 360. l.

⁴ *«Mit Staunen beobachtete Europa, wie sich all diese Völker (t. i. Ausztria népei) opfermuthig um ihre Königin scharten; doch dieses Staunen wurde noch durch den gewaltigen Eindruck überboten, welchen das Verhalten der Ungarn erregte. Die Ungarn, welche in den verflorsten Jahrhunderten in beständigen Gegensatze zum Hause Habsburg standen, ein Gegensatz, der beim geringsten Anlasse zu offener Empörung*

A magyar csapatok minden dicsősége együvé forrt most már Nádasdynak nagyra vergődött nevével. A sziléziai háborúk és a trónöröklési harczok emlékei között a magyar csapatok sikerei mindenütt Nádasdy nevével fűződnek össze egy babérosztorúba. Nádasdy érdemeit a magyar nemzettel szemben hálás Mária Terézia akkor sem felejtette el, mikor mindkét birodalmában annyi megpróbáltatás után végre a béke verőfénye árasztott el mindent.

IV.

A budai várparancsnokság és a horvát bánóság.

Az aacheni béke után Mária Terézia meggyőződött arról, hogy tulajdon államainak ereje is fenntartani képes örökségét, ha ezt az erőt kellően ápolják és fejlesztik; nincs szüksége «gőgös, a rendelkezést bőven, a pénzt meg szűken mérő» szövetséges társakra.¹ Katonai hatalmának erősbitését, a haderő fejlesztésének és szaporításának szükségét elismerte és méltányolta a magyar nemzet is abban a tudatban, hogy királynőjének örökségét meg kell védenie, bár az 1741-iki országgyűlés óta felgyülemlett sok sérelem és jogos kívánság orvosolatlanul, mint fájó seb, tovább éget. Az 1751-iki országgyűlés megszavazta az évenként mintegy 16 millió forintra rúgó hadiszükségletnek 3 millió 200,000 frtnyi pénzbeli hozzájárulását. Ennek követ-

und blutigen Kämpfen führte: dieselben Ungarn, die stets bereit waren einen Angriff äusserer Feinde durch eine Schilderhebung im eigenen Lande zu unterstützen, ja, die sich oft nicht gescheut hatten, dem türkischen Erbfeinde die Hand zum Bunde zu reichen; dieselben Ungarn benützten eine Gelegenheit, wie sie günstiger nie gewesen war, nicht zu einem neuen Aufstande, nicht zur Losreissung vom Hause Habsburg, beschränkten sich auch nicht auf die Rolle des Zuschauers, sondern erklärten sich mit Entschiedenheit für ihre junge Königin und griffen mit Begeisterung zu den Waffen, nicht nur um das eigene Land, nein, um das ganze habsburgische Erbe zu schützen und zu beschirmen!« Maximilian Ritter v. Hoen Maria Theresia, ihr Heer und ihre Völker im österreichischen Erbfolgekriege. Organ der militärwissenschaftlichen Vereine stb. LVIII. Band. Wien. 1899. 388. l.

¹ Marczali i. m. 252. l.

keztében a magyarság, Erdély, Horvátország és a Határőrvidék kivételével, 9 gyalog- és 12 huszárezreddel (mintegy 55,000 fő) szaporította a királynő hadseregét.¹

Nádasdyt, kipróbált hívét a királynő természetesen nem nélkülözhetette a hadszervezés idejében. Nem hiányozhatott az, a ki a csatamezőn is immár majdnem 25 esztendei hűséges szolgálat tapasztalataival öregedve, magyar szívével és katonás lelkével mindig a szeretett királyné ügyét szolgálta. Így hát hamarosan olyan állásban találjuk Nádasdyt, a melyre nálánál jobbat nem találhattak volna, nevezetesen: a magyar birodalomban elhelyezett lovascsapatok felügyelői méltóságában.

A királynő parancsa 1752 elején szőlította el csendes családi köréből, a melynek örömét második fiának és egy leánynak születése még bensőbbé tette.²

Állásának hatáskörét részletes utasítás szabályozta, a mely meghatározta a szolgálat rendjét, a levelezést és a mely mindenütt hangsúlyozta, hogy különállóak a magyar és a Serbelloni lovassági tábornok parancsnoksága alá helyezett német lovascsapatok.³ Állásának elfoglalása után terjedelmes jelentésben beszámolt tapasztalatairól, a mely beszámolójában a Magyarországon és Erdélyben állomásozó tiz huszárezred állapotát, fegyelmét, képzettségét és használhatóságát is ecsetelte.⁴ Ebben korát meghaladó felfogásról tesz tanuságot a tisztikar elbírálásánál, a melynek érdekes példáját olvassuk saját ezrede történetében is.⁵

Az 1753-ik év azért nevezetes Nádasdy életében, nemkülönben Ausztria és Magyarország fegyveres erejének történetében is, mert Nádasdy volt a parancsnoka azoknak a lovascsapatok-

¹ *Szederkényi Nándor* A magyar hadi intézmény stb. Budapest, 1896. 135. és köv. l.

² *Tamás* (szül. 1749 augusztus 13.) és *Borbála* (szül. 1750 december 25.). *Wurzbach* i. m. 20. rész, 10. és köv. l.

³ *R. Horváth Jenő* i. m. 414. l.

⁴ U. o. 419. l. A fogalmazvány a Nádasladyi lvttrban van.

⁵ *Geschichte des k. u. k. Hussaren-Regiments Graf Nádasdy* No. 9. 1688—1903. 75. l.

nak, melyek márczius havában *Köpcsénynél* (Mosonmegye) összpontosultak lovasgyakorlatok végrehajtása végett.¹

A következő években a királynő mind több hatáskörrel ruházta fel és különféle más szolgálatokkal bízta meg Nádasdyt. Így 1755 június havában a magyar-stájer határt szabályozó bizottság elnökévé teszi; a következő év április 3-án kelt rendelettel az elhalt gróf Styrum lovassági tábornok helyébe Budavár és város parancsnoka lesz.² Pest város tanácsa a magas polczra jutott magyar férfiút melegen üdvözölte,³ a mire Nádasdy ugyanilyen módon válaszolt.⁴

Budai vár- és városparancsnoki méltóságában érte Nádasdyt lovassági tábornokká való kinevezése, még pedig 1754 június havában, a mikor a királynő második fiának Ferdinándnak születése alkalmából, kivüle még Baranyayt, Koháryt, Festetichet, Károlyit, Splényit és Eszterházyt is előléptette. Rangja 1754 november 25-étől számított.⁵

Várparancsnoki díszes állását 1756. őszének elejéig viselte, a mikor is a királynő helyes ítélete újabb és nagyobb hatáskörrel bíró állásba helyezte, nevezetesen: *a horvát báni méltóságba*. Kinevezése 1756 szeptember hó 23-án történt meg.⁶

¹ R. Horváth Jenő i. m. 414. l.

² Természetben kiutalt lakása mellett évi fizetése 5000 forint volt. Meghagyják neki azonban, hogy «das Commando über die Husaren-Regimenter in Hungarn» le ne tegye és lelkére kötik, hogy «in die das Civicum betreffende Geschäfte keiner Dinge einzumischen...» *Hadt. Közl.* 1894., 692. l.

³ Április 14-én kelt üdvözlőirat: «seyndt ongeachtet aller angewendet Mühe doch nicht im Stande diesfalls Unsre empfundene grosse Freude mit der Feder genugsam auszu weisen...» *Budapest levéltára*. Missiles. 1754. 2929. szám. Fogalmazvány.

⁴ Április hó 20-án «wohledle, wohlweyse Herrn, Sonders Liebwerthe Freunde und Nachbarn czímzéssel: aus deren gütigen Erinnerung Eine wahre Freyde empfinde, also erstatte ebendavor Ergebendsten Dank und Wünsche nicht mündler, wie dassz ich mit solch meiner Charge denenselben jederzeit was gefalliges Erweisen könne, der ich mich auch willigst dazu anerbiete...» U. o.

⁵ *Hadilevéltár* H. K. A. 1754, Prot. Reg., június havi 190. sz.

⁶ *Kerchelich Balthazar Ádám Annua 1748—1767.* (Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium. Volumen XXX—I. Scriptores

A báni közjogi méltósággal egybekötött országos főkapitányi — supremus regni capitaneus — hatáskört az az instructio világítja meg, mely a bának úgy katonai, mint politikai tevékenységét szabályozza és bepillantást enged a horvát királyság és a határőrvidék akkori állapotáiba.¹

Pest városának tanácsa október 12-én megint igen meleghangú levélben búcsúzott el Nádasdytól,² a ki ekkor Bécsben időzött. Itt kereste fel őt a horvát rendek üdvözlő küldöttsége is, még pedig: báró Skerlecz Péter protonotarius, a császári apát, Paxi János Babtist és gróf Batthányi Tivadar.³ A küldöttséget kegyesen és azzal bocsájtotta el Nádasdy, hogy installációja november 24-én lesz Varasdon. Ennek ünnepies végrehajtását a királynő a zágrábi érsekre bízta.

Nádasdy Marburgon, a hol öccse József az ezredes fogadta, és Pettauon át november 24-én érkezett Varasdra, a hol a helyőrség élén Batthányi Ádám gróf fogadta. Másnap ünnepélyes formák között a zágrábi érsek: Thausi Ferencz iktatta be Nádasdyt a báni méltóságba.⁴

1757 elején, a mikor az északnyugati harcztéren ismét összemérték fegyvereiket az ellenfelek, Nádasdyban, a bánban, életre kelt a katona, kinek a lelke a harcztérre vágyik és a kinek ve-

volumen IV. Zagrabiae 1891. Academia scientiarum etc.) 279. l. — A különösen díszes kiállítású kinevezési okmány a Nádasladányi levéltárban van *R. Horváth J.* i. m. 419. l. szerint. Báni reversálisát lásd: *Hdt. Közl.* 1889. 506. l.

¹ Nádasladányi levéltár. — *R. Horvát J.* i. m. 419. l.

² *Székesfővárosi letr.* Intimata, 1756. 3586.

³ *Kerchelich* i. m. 317. l.

⁴ *Kerchelich* i. m. 318. l. U. i. (321. l.) olvashatjuk Nádasdy összes, ekkor őt megillető címeit is: Excellentissimus ac illustrissimus dominus comes Franciscus de Nádasd, hæreditarius in Felső-Lendva, comitatum Comaromiensis perpetuus, Albensis autem supremus comes, sacratissimarum cæsarearum regiarumque Majestatum camerarius, actualis intimus, prouti et excelsi consilii bellici consiliarius, generalis equitatus ac legionis unius equestris Hungaricæ proprietarius colonellus, nec non arcis præsidiique Budensis commendans, regnorum Dalmatie, Croatie et Sclavoniæ banus, confiniorumque Vunnano-Colapianorum supremus regni capitaneus, duorumque banalium pedestrium ac unius equestris regiminum nationalium commendans colonellus et banalis tabulæ judicariæ præses.

szély idején a harcmezőn van a méltó helye. Maga kérte a királynőt, hogy a harctérre küldje. Már márczius 3-án tudatja vele bátyja, hogy a királynő igen szívesen vette a működő sereghöz való beosztása iránti kérelmét.¹ Ezt az előzetes értesítést Fröhlich J. Nádasdy bécsi tudósítójának (agens) márczius 14-én kelt azon közlése egészítette ki, hogy a királynő 30,000 főnyi hadtest élére állítja. Négy nappal később már a harctérre küldendő csapatok részletes hadrendjét is közölte a megbízott.² Ténynyé vált kirendelése akkor, mikor 1757 április 13-án a királynő kézírata is megérkezett, a mely szerint a Morvaországban és Sziléziában felállítandó hadtestek egyikének vezérletét ő reá bízta.³ Erre Nádasdy helyettesének adta át báni hivatalát⁴ és a harctérre sietett, hogy új dicsőséget szerezzen magának és az általa vezetett magyar csapatoknak. Életének legszébb korszakát kezdi meg most, a melyben félénél alig tovább tartó működésével mint lovasvezér bebizonyította, *hogy a magyar lovasság nemcsak a megfutamodókat üldözni, hanem csatákat is tud nyerni*⁵ *oly magyar hadvezér kardja alatt, a kinek meggondoltsága és erélye egyaránt megbénította Nagy Frigyes, Zieten és Seydlitz túlnyomó erővel megnyilvánuló törekvéseit*⁶ *a kolini nagy napon, a melyet maga a királynő is a monarchia születésnapjának nevezett el!*⁷

¹ R. Horváth Jenő i. m. 422. l.

² U. o. 424. l.

³ Hadt. Közl. 1889. 162. l. R. Horváth Jenő i. m. 417. l.

⁴ Kerchelich i. m. 347. l.

⁵ Mindszenti dr. Szendrei János A lovasság szervezése Magyarországon a hétéves háború idejében. Hazánk Tört. Közl. VII. köt. 171. l.

⁶ Hadilvtr. Beiträge zur Geschichte stb. i. m. 317. l.

⁷ Egészében saját kezével Daunhoz írott levele. Eredetije a Hadilevéltárban. Közli: Dr. J. Hirtenfeld Der Militär-Maria-Theresienorden und seine Mitglieder stb. Wien. 1857. 36. l.

V.

A hétéves háborúban.

A kolini csata.

A hadjáratot Frigyes király 1757 április közepén indította meg azzal, hogy a szövetségesek hadműveleteit megelőzve, Prága irányába nyomult elő, még pedig: a maga vezette főoszlopával az Elbe balpartján, Schwerin tábornagy pedig Jungbunzlauon át.

A császári hadsereg *Browne* alatt a Moldva jobbszélén foglalt állást, hogy a Serbelloni lovassági tábornok alatt Königgrätznél gyülekező hadtesttel egyesüljön és azután szembe szálljon a porosz hadsereggel. *Nádasdy* egy körülbelül 15,000 főnyi hadtest élén a morva-sziléziai határon állott. Az egész császári hadsereget *Lothringeni Károly* herceg vezérelte.

A hadsereg tetemesen megerősödött a tél folyamán és a hadjárat elején 113,000 főre rúgott 200 ágyúval.

Magyarország is kivette részét a királynő örökének védelmében. A királynőnek 1756 októberi felszólítása nem hangzott el eredménytelenül. Pénzben, gabonában a vármegyék s a városok testületileg, az ország főurai pedig még külön is bőségesen segélyezték a királynőt; a magyar ezredek létszámának kiegészítése végett a vármegyék minden nádori kaputól egy vitézt állították ki; a jászkún kerületek főkapitányuk ösztönzésére felállították a Nádor-huszárezredet, a főúri családok, a Batthányiak, Eszterházyak, Pálffyak, egymással vetélkedve, sorra szerelték fel a lovascsapatokat. Maga Ferencz császár is magyarországi birtokairól egy huszárezredet (ma 1. számú *Császár-huszárezred*) küldött a harcra.¹ Megmozdult a magyar, harci kedve új táplálékot kapott, a verbunkosok dala pedig dicsőséget és jó módot ígért:

•Nosza kedves pajtás adjál parulát,
Vedd ki a nyakadból a zsiros bundát.
Kösd kardomat oldaladra,
Vesd dolmányom a nyakadba —
Lesz becsületed királyunk előtt!

¹ *Horváth Mihály* Magyarország Történelme. Pest, 1863. V. k. 202. l.
Ujhelyi Péter Az állandó hadsereg története stb. Budapest, 1914. 352. l.

Mikor indul verbunk, zeng a muzsika,
 Nem tartoztat minket a paraszt munka.
 Azért kapjuk porciónkat,
 Mindennapi lenungunkat —
 Hiven szolgáljuk mi királyunkat.

Mikor a katona jó bort ihatik,
 Kedves pajtásával mulatozhatnak.
 Van akkor neki mindene,
 Hat ökre, vasas szekere,
 S pecsenyéje, fehér kenyere! ¹

De még többet mondott ennél a másik nóta:

Nosza gyertek legények,
 Menjünk katonának.
 Éljük vigan napjait
 E hetván világnak!
 Szép élet, gyöngyélet,
 Annál szebb nem lehet,
 Azért jöjjön katonának,
 A ki minket szeret!

A szép lovas katonának
 Arany az élete.
 Csillog-villog az oldalán
 Szép vitéz fegyvere.
 (Refrain.)

Császáromnál bemehetek
 Bátran személyéhez,
 Éles fegyverem kivonom,
 Állok a székéhez!
 (Refrain.)

Nádasdy közlegényből
 Ment fel marsallságra,
 Mivel sokszor füzött burkust
 A magyar pórázra!
 (Refrain.)

¹ *Kun László* A magyar dal. Budapest. 1906, 71. szám. Verbunkon levő katonák víg éneke.

Splényi, Hadik, Siskovics
 Arról híresedtek,
 Hogy a szakszoknak véréből
 Csátot eresztettek!
 (Refrain.)

Ha a portán kimegyen,
 Nyér a ellenségén.
 Ha a quártélyára megyen
 Nyér a menyecskektől . . .
 Szép élet, gyöngyélet,
 Annál szebb nem lehet,
 Azért jöjjön katonának
 A ki minket szeret!¹

A míg a magyar contingensek lassan gyülekeztek,² addig a harctéren fontos események játszódtak le, nevezetesen: a május 6-án vívott prágai csatában Lothringeni Károly serege (48,000 gyalogos, 12,000 lovas) vereséget szenvedett. A megvert császári sereg egy része Károly herceggel együtt Prágába szorult míg a másik rész a Sadskánál (Prágától északnyugatra 32 kilométerre) álló Serbelloni lovassági tábornok hadtestéhez csatlakozott, a kinek helyébe Daunt rendelték ki.

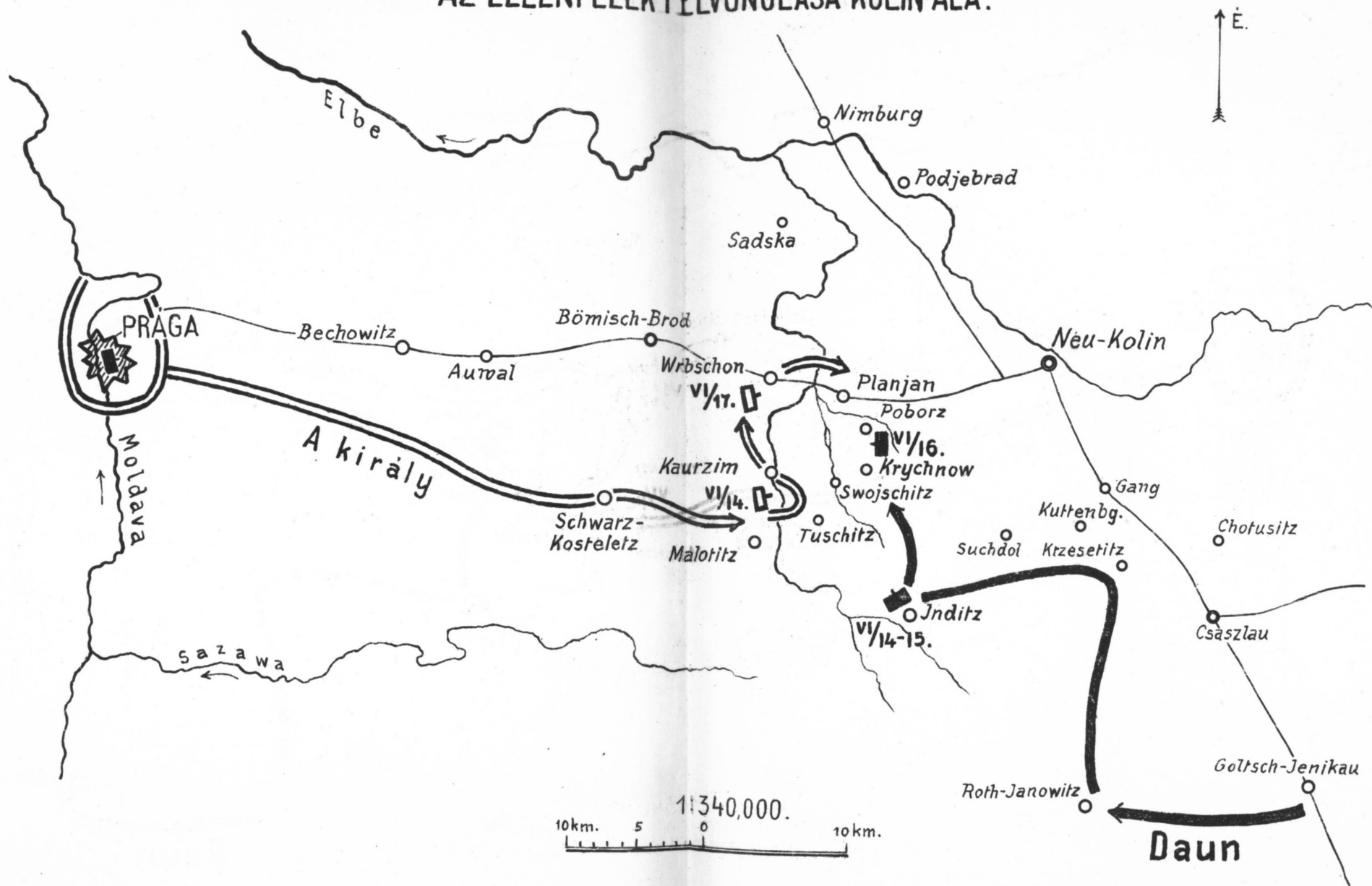
A csata után Frígyes Prágát zárolta körül, Daun ellen pedig Bevern herceget küldötte 20,000 főnyi hadtesttel. Daun a poroszok elől lassan meghátrált, a mi közben május 10-én Planjánra, 11-én Kolinra, 13-án Alt-Kolin—Kuttenbergre ért. Itt csatlakozott hozzá Nádasdy, a ki előbb az egész haderő táborát, majd pedig a Csaszlaura visszavonuló oszlopot biztosította.

Daun a nyomában járó Bevern heczeggel minden komolyabb összetűzést kikerült, a minek egyik oka az is volt, hogy

¹ U. o. 70. szám. Huszárnóta. A hétéves háborúból. Dr. Fabo Bertalan közlése szerint B. Amadé László.

² A Nádor-huszárezred például csak május 24-én érte el Nádasdy hadtestét Kuttenbergnél. Journale Büchlein des Johann Mészáros von Szoboszló, worinn in den Krieg mit dem König aus Preussen merkwürdigst vorgefallene Begebenheiten nur in der Kürze vorgemerkt sind vom Jahre 1756 bis Ende des Krieges in Jahre 1763. *M. Tud. Akadémia könyvtárában.* Hadtudomány. 6. szám, 11. l.

Nádasdy Ferencz élet-és jellemrajzához. AZ ELLENFELEK FELVONULÁSA KOLIN ALÁ.

az útban levő segítőcsapatokat kívánta bevárni, másrészt pedig, mert minél inkább eltávolított Bevern Prágától, Daunra nézve annál kedvezőbbé alakultak a viszonyok, mert csata esetén Frigyes támogatása is kétségesse vált. Daun közelléte Frigyest izgatta, a mi kitűnik a herceghez intézett leveléből is. Feltette Prágát és feltette seregének élelmezését is.¹

Nádasdynak beérkezése a porosz király aggodalmait igazolta. Habár az eredeti terv szerint Nádasdynak sokkal szebb és önállóbb szerepe lett volna 7000 főnyi könnyű csapatokból álló hadtestével,² Daun alatt is érvényesült vállalkozó szelleme!

Frigyes sürgetéseire Bevern herceg június 5-én újra előnyomult és Nádasdyt a *Gangnül* vívott csetepaté után visszaszorította. E harcban Nádasdy vesztesége 60 halott és 90 sebesült volt.³ Nádasdy *Trzebitzre* vonult vissza, a mi közben azonban fedezte a másnap *Csaszlauról Goltsch-Jenikaura* menetelő Daunt.⁴ Nádasdy működése azonban nem merült ki a visszavonulás fedezésében csupán, hanem régi szokásához híven: gondoskodott arról, hogy portyázó különítményei állandóan zavarják Bevern hadtestének összeköttetéseit, nyugtalanítsák a Prágát körülzároló hadsereget, sőt kereste az összeköttetést a körülzárolt hadsereggel is.⁵

Prágából azonban rossz hírek jöttek: Károly hercegnek és

¹ «Also wenn nur gute Gelegenheit ist, sie auf den Hals zu gehen, so muss man sie ergreifen, als wenn die Leute maschiereten oder sich bewegten, was sie thun müssen, um sich der Stadt Prag zu nähern mit einem Flügel; attaquieret sie brav mit unsere schwere Kanonen, mit Kartätschen beschossen und sodann ihnen die Flanke gewonnen.» *Schliefen* Friedrich der Grosse. 54. I. *Vierteljahrshäfte für Truppenführung u. Heereskunde*. 1912, I. Heft. Mellékfüzet.

² Nádasdynak eredetileg *Sternbergen* és *Reichenbachon* át *Schweidnitzre* kellett volna mennie, hogy zavarja a poroszok sziléziai hadtápvonalát, vagyis a porosz király seregének legkényesebb oldalát. A prágai csata azonban szükségessé tette, hogy Nádasdy hadteste a főharczterre vonuljon.

³ *Hadilevéltár* Kriegschronik stb. I. Theil, 90. l.

⁴ *Hadilevéltár* Beiträge stb. i. m., 238. l.

⁵ U. o. 237. l.

51,000 főnyi seregének kifogyott az elesége, a miért is vagy meg kellett volna adnia magát, vagy megkísérli a kitörést.¹

Frigyes vérmes reményeket fűzött Prága elestéhez.²

Mária Terézia Prága elestének jelentőségét nagyon jól tudta és a nagy lelkekben megnyilatkozó remény öntötte belé valószínűleg azt az elhatározást, hogy június elején meghagyja a tábornagynak, hogy ütközzön meg; ő, a királynő, szavát adja, hogy ha a csata vereséggel végződik, nem rója fel bűnül Daunnak.³ Ugyanekkor a királynő Nádasdynak is írt levelet, fényes bizonyítékát adván ama nagy bizalomnak és becsülésnek, a melynek már egyszer, Daunhoz május hó 13-án intézett levelében is meggyőző jelét adta.⁴ A nagyérdekű levélben a királynő értesíti Nádasdyt, hogy a hadműveleteket illető felvilágosításokat Dauntól kapja, majd figyelmezteti, hogy erélyt fejtsen ki, bátran viselkedjék, a csapatokat pedig kötelességeik teljesítésére figyelmeztesse; az ejtett zsákmány jutalmazására nézve is tett intézkedést ezúttal a királynő.⁵

¹ Hoen *Die Schlacht bei Kolin* stb. *Streffleurs Mil. Zeitschrift*, 1911, 13. l.

² Nach den Verlusten, die wir gehabt haben — írja május 6-án a prágai csata után — bleibt uns als einzige Tröstung, die Leute, die in Prag sind, zu Gefangene zu machen. Und dann, glaube ich, wird der Krieg beendet sein. *Aus rhumvollen Tugen*, i. m. 20. l.

³ U. o.

⁴ R. Horváth Jenő *Levelek*, 418. l. A levélben a királynő tanácsokat ad Daunnak, különösen ajánlja a portyázó hadviselést és ennek minél kiterjedtebb alkalmazását. Ha ezt Daun Nádasdyra bízza, a királynő teljes sikert remél. Eredetije a cs. és kir. házi, udvari és állami levéltárban. Németsországi háborúk, 181. sz.

⁵ A levél másolata *Hadilevéltár*, Cabinet-Acten. 1757. 6'9. c. sz. alatt. Magyar fordítása *Hadt. Közl.* 1888. 307. l. Eredetije a cs. és kir. udvari, házi és állami lt. Németsországi háborúk, 180. sz. alatt. A levél szövege ez: Das Hauptwerk wird darauf ankommen, dass Eure Operationen mit allem Nachdruck und Herzhaftigkeit ausgeführt werden; als dass ein glorioser Ausschlag nicht wohl fehlen kann! Auf Eurer Dienstfeifer und Krigserfahrenheit setze ich ein so vollkommenes als gnädiges Vertrauen. Damit aber auch die Truppen ihre Schuldigkeit mit desto grösseren Muth ein behöriges Genügen leisten, so werdet ihr sie auf alle mögliche Art auf-frischen, besonders aber allen unter Euch stehenden Generalen, Stabbs-

Daun engedelmeskedett a királynőnek, bár a végrehajtás nagy kockázattal járt. Mert ha a reá bizott hadsereg is vereséget szenved, eltűnt az utolsó remény is és a királynő országait a végveszedelem fenyegeti. De Frigyes feladata sem volt könnyű, mert Prága elfoglalása mellett Daunt is vissza kellett vernie, a kinek könnyű csapatai sziléziai hadtápvonalát portyázásaikkal érzékenyen zavarták.¹

Daun június 12-én indult el *Goltsch-Jenikauból* 35,000 főnyi gyalog- és 10,000 főnyi lovashadseregével *Roth-Janowitzra*. A *Kuttenbergnél* álló *Bevern* herczeggel szemben csupán Nádasdy maradt meg 6200 főnyi gyalogosból és 8720 lovasból álló hadtestével még pedig azon feladattal, hogy a Csaszlaunál elfoglalt állásából Daun oldalmenetét leplezze.²

offizieren und durch diese denen Subaltern und Gemeinen noch vor der Schlacht bekannt machen, dass sie ihre Ehre, das Gewissen und die wohlfahrt des Vaterlandes beherzigen würden, und ich fest entschlossen seye, ihr wohlverhalten zu belohnen . . . Ihr habt ferner unter Verpfandung meines kays. königl. Wortes zu versichern, dass meine leichten Truppen für jedes Stuck (= ágyú; ez a szó a Hadt. Közl.szövegében hiányzik), Fahne oder Stantarte so wie dem Feinde bei dieser Gelegenheit abnehmen, Einhundert Ducaten Baar bekommen sollen. Wenn sie aber auch dergleichen Tropheen nicht erbeuteten und nur beweisen könnten, dass sie in ein feindliches Bataillon oder Escadron mit dem Säbel in der Faust eingebrochen und solche in Unordnung gebracht, so werden einem jeden Mann, so sich bei einem solchen Einbruch befunden, zwei Ducaten baar ausbezahlt . . . Ihr aber könnt auf meine gantz besondere Gnadens Bezeugungen sichern Staat machen, wenn ihr, wie ich es nicht zweifle, bey einer so schönen Gelegenheit, wo der glückliche Ausschlag des Unternehmens und die Wohlfahrt der ganzen Monarchie hauptsächlich auf *Euer Anführung* ankömmt, mit verdoppelten Eifer und Sorgfalt zu Werke gehen werdet. Ich wünsche hiezu vom Herzen allen göttlichen Seegen und verbleibe Euch mit kay. königl. Gnaden Wohlgewogen. Ehhez a királynő sajátkezüleg még ezeket írta: Ihr wisset, wie ich danke (a Hadt. Közl. szerint: denke), machet, dass Ich mein Wort halten kann.

¹ Hier hilft nichts — írja június 12-ikén *Bevern* herczegének — Daun muss nach Mähren herein, er mag stark oder schwach sein, sonstn kriegten wir Prag nicht, können wir die übrigen Feinde, die ankommen, nicht resistieren und die ganze Kampagne, so gut wie sie angefangen worden, ist verloren. *Aus rhumvollen Tagen*, i. m. 21. l.

² *Hadilevéltár* Beiträge stb. 238. l.

A Nádasdy vezette hadtest hadrendjét a mellékelt táblázat mutatja.¹

Hadosztály	Dandár	Csapattest	Mai elnevezés	Alakitott				Létszám (fő)	
				zászlóaljat	gránátos századot	lovasszázadot	századot	gyalogos	lovass
M o r ó c z	Schröger	Festetics huszárezr.	3. h. e.	—	—	5	—	570	
		Dessewffy „	4. „ „	—	—	1/2	—	90	
		Morócz „	10. „ „	—	—	5	—	730	
	Erdődy	Császár huszárezr.	1. h. e.	—	—	6	—	1300	
		Károlyvárosi határőrhuszárok	—	—	—	2	—	150	
Nosticz	Szász könnyű lovasság	Károly hrczeg lveزر.	—	—	4	—	610		
		Albert „ „	—	—	3	—	460		
		Brühl gróf „	—	—	4	—	650		
Starhemberg	nehéz lovasság	—	—	—	—	—	1000		
	Beck	Varadi Kreutzer határőr gyezerd	16. sz. gy. e.	1	1	—	700	—	
		Gradiskai h. ő. gy. e.	78. „	2	1	—	1290	—	
		Báni „	—	2	—	—	930	—	
		Szluini „	79. „	2	1	—	1320	—	
		Bródi „	78. „	2	1	—	1160	—	
		A rendes (sorhadi) gyezer.vezényeltjei	—	—	—	—	800	—	
H a d i k	Széchenyi	A báni h. ő. huszezer.	—	—	—	3	—	190	
		Varadi „ „	—	—	—	1/2	—	60	
		Splényi huszárezr.	—	—	—	2	—	280	
	Pálffy	Eszterházy huszárok	—	—	—	2	—	240	
		Jász-kún (Nádor)h.e.	—	—	—	5	—	850	
		Baranyai huszárezr.	8. h. e.	—	—	2	—	240	
	Babocsay	Hadik huszárok	—	—	—	2	—	200	
Kálnoky h. e.		2. sz. h. e.	—	—	5	—	700		
Nádasdy h. e.		9. „	—	—	5	—	400		
Összesen — — — — —				9	4	56	6220	8720	

¹ Hoen i. m. 1. függelék.

Nádasdy mindaddig kitartott csaszlaui állásában (álló oldalvéd), a míg Daun a fősereggel *Roth-Janowitz*ra érkezett; június 12-én este azonban hadtestével a Malleschautól délre fekvő *Bikanra* vonult.

Másnap Daun *Kuttenbergre* akart előnyomulni, hogy Bevernt elvágja visszavonulási vonalától.¹ Bevern viszont veszélyeztetett visszavonulási vonalának biztosítására 4 zászlóaljjal és 30 lovaszázaddal Zietenre rendelte *Bikanra*. A másnapi ütközetben (június 13.) Zieten Nádasdy elővédjét mindaddig föltartóztatta, míg a főoszlop élei a harczerületre értek; azután azonban Kolinra vonult vissza és csatlakozott Bevern hadseregéhez. Nádasdy lovasságának nagy részével *Malleschauon* és *Suchodoton* át egészen *Petschka*ig utána nyomult ugyan a poroszoknak, de ezeket utólérni nem tudta. Az üldözésben Nádasdy minden erélyét kifejtette: nyolczezernél több lovasával a *Bikanra*tól *Petschka*ig terjedő fedett terepen nemcsak hogy nagy küzdelmek árán vergődött keresztül, hanem lovasságát ismételten gyalog harczhoz kellett leszállítania, hogy a szorosokban állást foglalt porosz gyalogságot visszaszorítsa. De minden igyekezete hiába való volt. Bevern herczeg elérte *Kolint* és ezzel lehetővé vált egyesülése a porosz királylyal.²

Nádasdy *Petschka*nál éjjelezett, Daun a főoszloppal pedig *Malleschaunál*; másnap Daun *Indicre* vonult, Nádasdy ellenben *Zasmuknál* foglalt állást.

Frigyes tisztán látta, hogy Daun keresi a döntő mérkőzést és ebben a tudatban még a Prágát körülzáró hadsereg győngítésének árán is összevonta seregét.³ Bevern június 14-én csatlakozott hozzá *Kaurzim* és *Maloritz* között, a midőn pedig Móricz herczeg is beérkezett, június 16-án a rendelkezésére álló haderő 33 gyalogzászlóaljra, 116 lovaszázadra, 28 nehéz ágyúra emelkedett (19,000 fő gyalogság, 14,000 fő

¹ *Schlieffen* i. m. 54. l.

² *Hadülevéltár*. Cabinets Acten, 1757. (Nádasdy jelentése.) 6 13. és 6.25. Beiträge stb. i. m. 239. l. — *Vanicsek* i. m., 421. l.

³ „Es kommt hier auf wenige Tage, zugleich aber auch auf wenige Stunden an“, írja Móricz herczegnek, midőn 6 zászlóaljjal és 10 lovaszázaddal magához rendeli. *Schlieffen* i. m. 54. l.

lovasság) összesen 33,000 főnyi létszámban. Ezzel a haderővel határozta el Daun megtámadását még pedig *Suchodol—Kuttenberg—Neu-Kolín* irányába.¹

Daun azt hitte, hogy Bevern még a Beczvarka vizétől keletre van és így egyesülését a porosz királylal Planjan felől megakadályozhatja; ezért június 16-án *Indicról Svojsitzra* vonult, ellenben: Nádasdyt *zasmuki állásában* meghagyta,² Beck tábornokot a hórvát határőrsapatokkal pedig *Planjan* megszállására különítette ki. A midőn június 17-én Frigyes *Svojsitznál* Daunt észrevette és mivel Nádasdynak hollétéről tudomása nem volt, és mert attól tartott, hogy ez hátba támadhatja, feladta szándékát és elhatározta, hogy észak felől támad. Ennek volt a következménye az, hogy június 17-én a Kaurzsinka patak mögött *Planjan* és *Kaurzsím* között szállott táborba.³

Ugyane napon Daun arról értesült, hogy a porosz király serege 60,000 főt számlál; minthogy pedig annak Kaurzsímnál elfoglalt állását túlerősnek vélte, a saját jobbszárnyát (*Planjan*-nál) pedig veszélyben látta, este elhatározta, hogy állását megváltoztatja. Ennélfogva a *Planjantól Kolinra* vezető *Kaiserstrassetől* délre: *Poborz—Chozenitz—Krzeczhorz* vonalában a magaslatokra vonult. Az arcvonal megváltoztatása éjjel ment végbe olyképen, hogy a derékhad jobbszárnya *Chozenitzre*, a balszárnya pedig *Krychnowra* támaszkodott; *Planjan* megfigyelésére Beck tábornokot rendelte ki a határőrgyalogsággal, a kinek támogatására szolgált még Babocsay huszárdandárja is; Nádasdyt azt a parancsot kapta, hogy *Zasmukról* a császári sereg legszélső jobbszárnyára vonuljon. Nádasdy 17-én este 9 órakor indult el *Zasmukról* és másnap reggel *Radowesnit* körül az ettől északnyugatra elterülő tölgyerdő mögött állította fel hadtestét.⁴

Június 18-án reggel nagy köd ült a vidéken. Frigyes csak annyit tudott az ellenségről, hogy *Planjannál* könnyű csapatai

¹ *Schieffen* u. o.

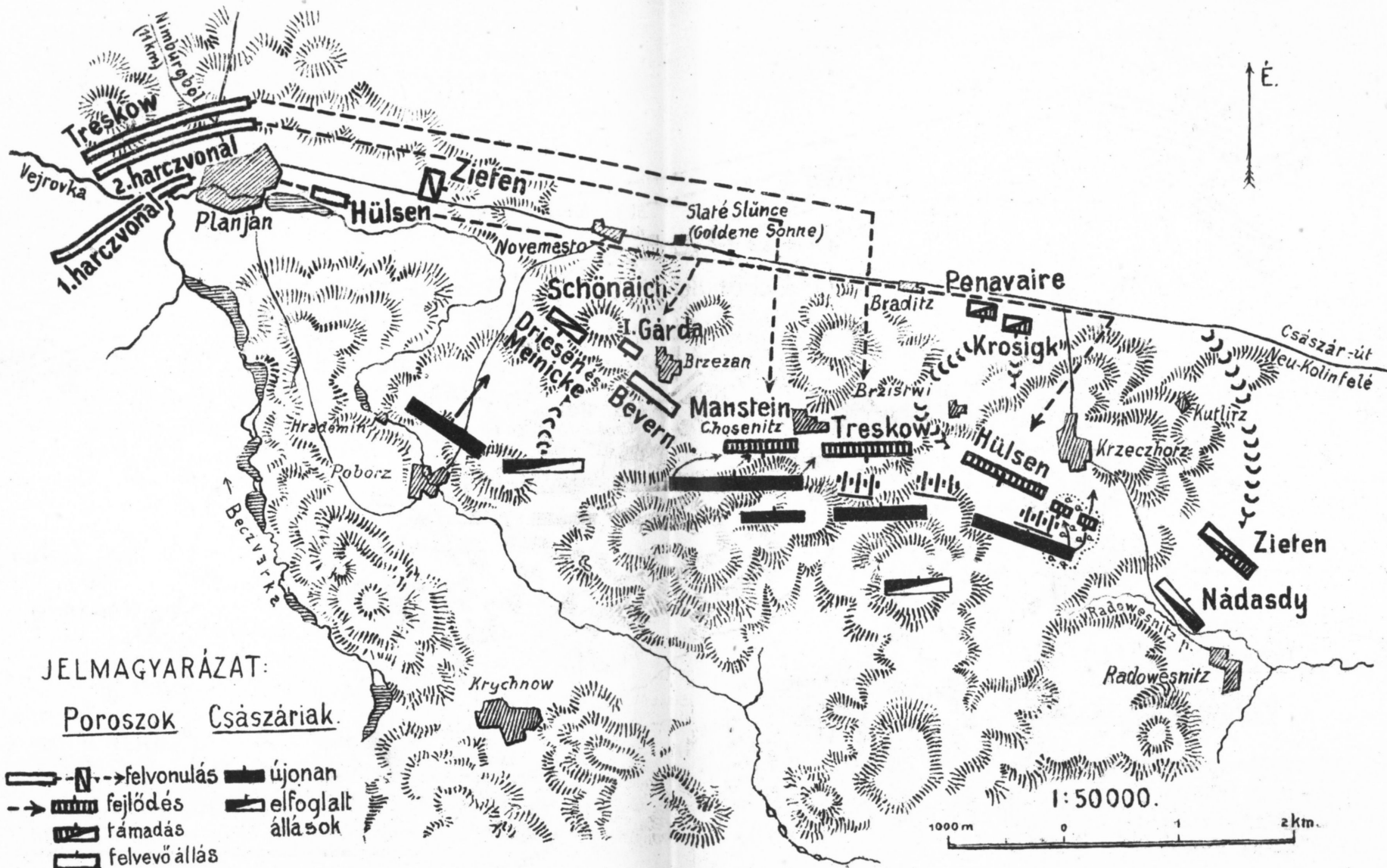
² *Hoen* i. m. 14. l. — *Hadilevéltár* Beiträge stb. 239. l.

³ *Hadilevéltár* Beiträge stb. 239. l.

⁴ *Hoen* i. m. 25. l. — *Hadilevéltár* i. m. 302. l.

2. vázlat.

Nádasdy Ferencz élet- és jellemrajzához.
Az ellenfelek helyzete nagyjában a kolini csatában.

vannak, míg Daun hadának többi részéről semmi bizonyosat nem tudott. Így indult meg Planjanról a porosz sereg.

A csatát, a melyet a két ellenséges sereg ezután vívott, a *kolíni csatának* nevezzük. Belőle a császári sereg került ki *győztesen*. Az erkölcsi sikeren kívül a győzelem maga után vonta *Prága felmentését* és azt, hogy *az év végén a porosz sereg kitakarodott az országból*.

A csata sorsát a krzeczhorzi magaslat és a tölgyerdő körüli harcok döntötték el. Mivel Nádasdy és hadteste itt küzdött, előadásunkban csupán az itteni harcokat részletezzük. Már előre is meg kell azonban jegyeznünk, hogy Nádasdy hadtestének, különösen a könnyű (magyar) csapatoknak szereplésére nézve, sajnos, nem állnak rendelkezésünkre megbízható és a részletekre is kiterjeszkedő *harcjelentések*,¹ sőt magára Nádasdyra, vonatkozólag is igen kevés adatunk maradt fenn.²

A midőn a porosz hadsereg elővéde reggeli hat órakor Planjanból kibontakozott, Nádasdy *Kurlitz* előtt foglalt állást azon szándékkal, hogy a *Kaiserstrassetől* az *Elbeig* elzárja a területet, vagyis megakadályozza a hadsereg jobbszárnyának megkerülését. Nyilvánvalóan abban a hitben élt, hogy Frigyes a támadást a császári hadsereg balszárnyára irányítja.

Frigyes serege három oszlopban bontakozott ki Planjan felől és a *Kaiserstrasse* mentén a *Slaté Slunce* (*Goldene Sonne*) útszéli

¹ A csatában részt vett ezredek és csapatok működéséről a harcjelentéseket csak jóval később, 1775—1780 körül írták meg az életbenmaradt résztvevők még pedig csupán emlékezetük alapján. Ebben az időben pedig már igen kevesen éltek a magyar könnyű csapatok vezetői közül. A könnyű csapatok egy részét még fel is oszlatták 1763-ban. Lacy és Hadik (a haditanács elnökei) munkássága, II. József császár érzéke a hadtörténelmi emlékek megőrzése iránt és a hadilevéltárnak fejlesztése némileg pótolták a hiányokat. *Das K. K. Kriegsarchiv. Geschichte und Monographie.* Wien, 1878. 10—15. l.

² *Hoen* i. m. 30. l. — Nádasdy maga 1740 óta összes harczeitől részletes, rajzokkal ellátott naplót vezetett. Ez azonban 1776-ban, varasdi házának leégésekor, elpusztult. Ezt jelentette ugyanis Nádasdy a haditanácsnak, a mikor az előbbi jegyzetben mondott hadtörténelmi adatok gyűjtésekor őt is az adatok stb. betérjesztésére hívták fel. (*Hadilevéltár. Hofkriegsrathacten.* 1780. január 9-iki 301. számú bej. Prot. Exped.)

korcsma magasságáig nyomult elő. Itt délelőtt tíz óra tájban megállapodott és a korcsma emeleti ablakából szemrevételezte Daun állását, majd elhatározta, hogy ennek a krzeczhorzi magaslaton és természetes támaszpont nélküli jobbszárnyát támadja meg. Terve értelmében a *Hülsen* vezette porosz elővéd Krzeczhorz helységet, valamint a mögötte fekvő tölgyerdőcskét ejti hatalmába, míg *Zieten* lov. tábornok 50 lovasszázaddal az osztrák csapatok szárnyát is megkerülve, azoknak hátába támad. Ezenkívül csatarendjének balszárnyán Frigyes még Penavaire altábornagy parancsnoksága alatt harmincz, Krosigk tábornok alatt pedig tizenöt lovas századot tartott készenlétben, a mi által a *támadás irányában összesen 100 lovasszázad felett rendelkezett.*

A támadáshoz való csoportosulás és a tikkasztó meleg miatt adott pihenés következtében a támadás csak délután félkét óraker indított meg. A támadás célja Nádasdy könnyű csapatainak visszaszoritása volt. A mint Nádasdy észrevette, hogy lazán felállított könnyű csapataival szemben a Kaiserstrasse mentén nagyobb tömegű ellenséges zárt lovas test (*Zieten*) nyomul elő, lassan Radowesnitz felé visszavonult és 36 huszárszázadjával a tölgyerdő keleti lejtőjén a Radowesnitz-patak völgyében állott fel, míg a *Starhemberg* vezérelte 1000 főnyi nehéz lovasságot és a *Nosztitz* szász könnyű lovasdandárt az erdtől délre rendelte. Ugyanekkor az eddig Krzeczhorzot megszállva tartó báni hatáőrrezred két gyalog zászlóalját az erdőbe vezényelte, a mely később a harc lefolyását lényegesen befolyásolta.¹

Zieten lovasságával egyidejűleg *Hülsen* is megkezdte előnyomulását. A mikor ezt a Poborznál álló *Daun* észrevette, a

¹ *Hoer*, kinek már többször idézett munkáját úgy a csatára, mint Nádasdy szereplésére nézve, irányadóul tekintetem, különösen kiemeli (370. l.), hogy a tölgyerdő megszállása a szász *Benkendorf alezreder* eszméje volt, a ki ezt *Nosztitz* előtt is hangoztatta. Sőt még ezt is mondja: so kam es, dass die Sorge eines Unterführers wegen der Sicherung eines im Rahmen der ganzen untergeordneten Bewegung zur ersten Massnahme führte, die Friedrichs Pläne empfindlich kreuzte. Nachträglich schien es freilich, als wenn Benkendorf die Ereignisse vorausgeahnt und die Bedeutung der Gegend beim Eichenbusch für den grossen Schlachtverlauf erkannt hatte! — Meggyőződésem szerint nem az eszme, hanem az eszmék sikeres és eredményteljes megvalósítása az igazi érdem.

szélső jobbszárnyra lovagolt, a hol *Nádasdy* jelentette neki a tölgyerdő megszállását, de azt is kérte, hogy sorgyalogsággal erősítse meg a gyenge határőr-zászlóaljat (csupán 930 ember) és hogy az erdő és a krzeczhorzi magaslat közötti hegyhátra is rendeljen gyalogságot. *Dawn* engedett a kérelemnek és a *Wied* vezette hadosztályt rendelte a derékhad és az erdő közötti hézagba.¹

Hülsen erőteljes támadásával délután 2 óra körül Krzeczhorz birtokába jutott. Ugyanekkor történt az első összeütközés az akkor már hírneves két lovas vezér: *Nádasdy* és *Zieten* között. Mindketten már régóta ismerték egymást. *Zieten* volt az idősebb (58 éves), a kit Frigyes «Der Alte aus dem Busch»-nak nevezett és a ki igen változatos multra tekinthetett vissza, a mennyiben már 16 éves korában (1715-ben) a gyalogságnál szolgált, 1724-ben dragonyos lett, 1729-ben összeférhetlensége miatt megfosztották tiszti rangjától, 1731-ben újból alkalmazták, a két első sziléziai háborúban a testőrhuszárezred parancsnoka volt, 1745-ben Jägerndorfnál merész lovaglásával pedig hervadhatlan emléket biztosított magának a porosz lovasság történetében.² Egyéniségét *Kerchnave* osztrák hadtörténetíró jellemezte igen találóan a *Kavalleristische Monatshefte* 1907-ik évfolyamában.³

A mikor *Hülsen* támadása véget ért és Krzeczhorzból a gyalog csapatok és ezek tüzérsége (zászlóaljlövegek) visszavonult,

¹ *Hoen* i. m. 374. l.

² *Porth-Scheiberth* Illustriertes Militär-Lexikon. — *August Niemann* Militär-Handlexikon. — *Denison-Szeles* A lovasság történelme stb. Budapest. 1884. 265. l.

³ *Schlau und verschlagen, unermüdetlich thätig und vorsichtig, rücksichtslos, tapfer und energisch innerhalb engumgrenzter Aufgaben, mangelte jedoch ihm in grösseren Verhältnissen rasches und sicheres Auffassen der Situation und selbstständige Entschlussfähigkeit. Seine Hauptverdienste im späterem Verlaufe des Feldzuges beruhten darauf, dass er «steets für die anderen wachte, — immer kampfbereit, immer noch mit einer Reserve zur Hand, daher steets in der Lage war, Überfälle und Unfälle zu parallisieren, den Überraschten Sammlung und den Geschlagenen Deckung zu bieten». *Kavalleristische Monatshefte*, 1907. 6. füzet, 476. l. *Kolin*.*

Zieten lovassága is a helységgel egyenlő magasságba ért, még pedig úgy, hogy az első harcvezonalban volt a porosz huszárság, a másodikban ellenben a dragonyosok és a tartaléklovasság.¹

Most *Nádasdy* a saját gyalogsága visszavonulásának fedezésére huszárságának 36 századával (összesen 4900 fő) merészen rárontott *Zieten* első harcvezonalára. Bár a roham különösen a porosz *Zieten* huszárezredben okozott nagy veszteséget, a porosz lovasság tömege mihamar nemcsak visszavetette *Nádasdy* könnyű lovasait, hanem üldözte is őket egészen a *radowesnitzi* völgyhajlásig. Itt azonban megtorpant a porosz lovashad a tölgyerdőből tüzelő osztrák gyalogság és tüzérség oldalozó tüzeiben. E tüzelés eredményének láttára *Zieten* gyülekeztette (sorakoztatta) lovasságát, míg *Nádasdy* a *Radowesnitz*-patakon túl vonta össze a magáét, a honnan állandóan fenyegette *Zieten* hadát.² Ő maga a tölgyerdőske délnyugati szélén állott fel, a honnan a legjobban szemmel tarthatta a harczt. Közben azonban átátlovagolt a *Radowesnitz* alatt álló huszárjaihoz, a kik minduntalan összetűztek a velük szemben álló porosz lovassággal.³

Zieten helyzete kétségen kívül nehéz volt. Ha *Radowesnitz* felé támad a magyar huszárságra, akkor nagyon eltávolodik saját főerejétől és esetleg az erdőcskéből éri nemcsak az ellenséges gyalogság és tüzérség tüze, a mely már az első előretörésénél is visszavonulásra kényszerítette, hanem még az erdőcske mellett álló és a *Stahremberg* tábornok vezette 1000 főnyi nehéz osztrák lovastest oldaltámadását is várhatta. Ha pedig a császári sereg jobbszárnyára támad, akkor arcvonalala előtt találja a *krzczhorzi* erdőcskét, a *radowesnitzi* huszár-

¹ Összesen 75 lovasszázad, kereken 8000 emberrel. *Hoen* i. m., III. Függelék.

² *Hoen* i. m., 377. l. *Bethke* Friedrich der Grosse in den Kathastrophen seiner Feldzüge. *Beiheft zum Mil. Wochenblatt* 1912. 2—3. szám, 41. l.

³ „... wo wíer während der Bataille etlichemal über den Ravins gingen, um der feindlichen Kavallerie zu attackieren oder vielmehr zu necken, welches uns wegen der unendlichen Schwäche unserer Husaren-Regimenter garnichts nützen konnte, sondern eben so oft zurückgetrieben wurden, doch kamen über den Ravins uns niemand nach» — írja *Greven* altábornagy. Közli: *Hoen* i. m. 377. l.

3 sz. vázlat.

Nádasdy Ferencz
élet-és jellemrajzához

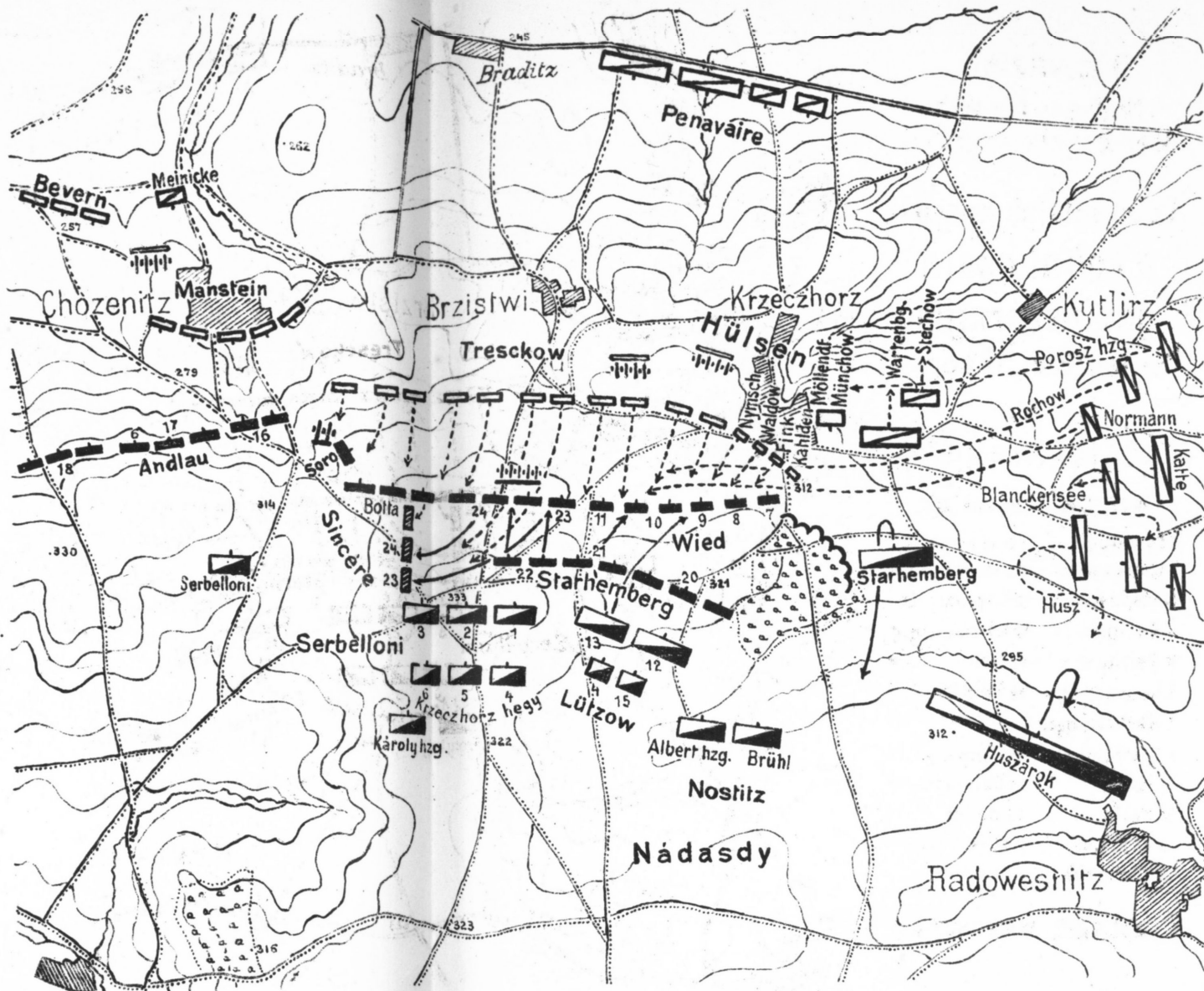
Az ellenfelek helyzete
a kolini csata
jobb szárnyán
k.b. d.u. 5^h kor.

JELMAGYARÁZAT.

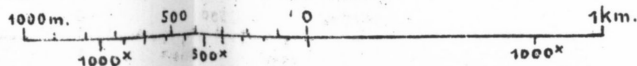
 Császáriak.

1 Savoya dr.	13 Würtembg dr.
2 Kolowrat dr.	14 S. Karabélyosok
3 Kalkreuth v.	15 Rorporati dr.
4 de Ligne dr.	16 Károly hzg. gyal.
5 Portugal v.	17 Moltke "
6 Schmerzing v.	18 Puebla "
7 d'Arberg gyal.	
8 Starhembg. "	20 Neiperg "
9 Platz "	21 Gaisruck "
10 Salm "	22 Haller "
11 Los Rios "	23 Deutschm. "
12 Birkenfd. "	24 Baden "

 Poroszok.

1:25000.

hadtest pedig az oldalába és a hátába törhet.¹ Vagyis körülbelül ezer fővel nagyobb lovashadával egyelőre tétlenül kénytelen állani és csupán a harc megfigyelésére szorítkozik.

A jobbszárny lovasságának e harca alatt Frigyes derék-hada *Braditz*ről *Brzistwy* irányába fejlődött és a király, azon hiszemben, hogy Hülsen és Zieten támadása sikerült, mellözve minden további átkarolást, balszárnyával, a melynek első harczvonalában 18, a másodikban pedig 8 zászlóalj volt, *Brzistwy*-nél támadásra indult és Penavaire 4 lovasezredét tartalékul a helység mögött készenlétbe helyezte. Így Daun határozottan megállapíthatta, hogy Frigyes támadása állásának jobbszárnya ellen irányul. Ennek következtében körülbelül délután 3 óra tájt csapatainak a jobbszárny felé vonulását rendelte el. Ez nagyjában d. u. 4 órakor befejezést nyert.

Hülsen előnyomulása *Krzeczhorz* elfoglalása után *Wied* hadosztályának megjelenése folytán megakadt, de a midőn a porosz derékhad 4 óra felé tért nyert, *Hülsen* is előretört és balszárnyának 4 zászlóaljával kiszorította az osztrák könnyű csapatokat az erdőskéből. *Hülsen* sikere azonban rövid életű volt, mert egyrészt *Wied* a *Krzeczhorz*i magaslatról két gránátos századdal, a melyeket a tüzérség és egy lovasszázad is támogatott, megtámadta az erdőske nyugati szélét, másrészt *Nádasdy* határáreit ugyancsak az erdő déli széle ellen küldte, valamint ezek jobbszárnyának biztosítására a *Starhemberg* vezette ezer nehéz lovast rendelte ki.² A most már három oldalról fenyegetett poroszok erre elmenekültek az erdőből és *Starhemberg* lovassága által egészen *Krzeczhorz*ig üzettek a porosz *Stechow* dragonyosokkal és *Wartenberg* huszárokkal együtt, a kik *Hülsen* baloldalát biztosították eddigelé. E merész előretérésnek azonban csakhamar gátat vetett *Zieten*, a ki *Krosigh* tartalék lovas dandárával (3 lovasezred) *Krzeczhorz* és az erdőske felé előre rontott.³ Erre *Starhemberg* visszahúzódott, a mire *Zieten* őt oldalba akarta kapni. Ámde alig hogy megmozdult, *Nádasdy*

¹ *Hoen* i. m., 378. l.

² *Hoen* i. m. 400. l.; *Vanicsek* i. m. 424. l.

³ U. o. 400. és 404. l.

huszárjai vágattak előre a radowesnitzi réten, tüzeléshez fogtak az erdőben álló csapataink is, úgy hogy Zietennek másodizben is meg kellett fordulnia és eredeti állásába kellett visszatérnie a nélkül, hogy kárt tehetett volna Starhemberg lovasaiban.¹

Krosigh tábornok (Rochow, Prinz Preussen és Normann ezredekkel), valószínűleg arra, hogy Zieten látszólag Starhemberggel akarja összemérni fegyvereit, folytatta előnyomulását a krzeczhorzi magaslat felé és a *Wied* vezette hadosztály oldalába támadt. Ezzel *Tresckownik*: a *Wied* ellen intézett rohamát is támogatta. Tresckow csapatai megrohanták az osztrák derékhadat és ezt vissza is vetették. Wiedet azonban ekkor megsegítette a *Lützow* altábornagy vezette *Württemberg dragonyosezred* (ma a 11-ik), a melyet a *Prinz Karl* könnyű szász lovaszred is sikeresen támogatott. Krosigh 3-ik ezrede, a *Rochow vértesezred*, a terep akadályai miatt lemaradt az első rohamban. *Seydlitz*, az ezred parancsnoka, Krzeczhorznál, a hol ép volt, észrevette Lützow ellentámadását, a mire lovas vezérhez méltó gyors elhatározással, a saját, tehát porosz gránátosokon át a szász lovaszred oldalába rohant és ezt a *Württemberg dragonyosokkal* együtt visszavetette. Merész tettéért Frigyes tábornokká nevezte ki és a *Pour le Merite* rendjellel tüntette ki.²

Seidlitz végig söpörte Daun derékhadának egész jobbszárnyát és a krzeczhorzi magaslat lejtőjén le, elrobogott *Serbelloni* lovashadosztálya előtt is és csak *Bristwyn*él gyűjtötte össze merész ezredét.

Seydlitz sikeres támadása következtében Frigyes érkezettnek vélte a pillanatot (5 óra után), hogy Daun felállítását keresztül törje. *Penavaire* 20 Tövásszázadból álló lovashadtestének jutott ez a feladat;³ támogatására azonban Zieten alatt még az összes nehéz lovasságot is (Normann lovasdandár) kirendelte. *Penavaire* támadása azonban nem vezetett eredményre, mert a nehéz terepen kifáradt lovak a császári gyalogság előtt 20 lépésnyire megállottak és a legénység csupán a pisztolyok-

¹ U. o. 581. l.

² U. o. 582. s köv. l.

³ U. o. 588. l.

ból tüzelt;¹ az ellenséges gyalogság tüzelése miatt azonban csakhamar visszafordult az egész, a mely veszedelmes pillanatban érte: *arczban* a Prinz Albert és a Brühl szász könnyű lovaszrednek, *őtől*, *az erdő alól*, Starhemberg ezer nehéz lovasának és még néhány, valószínűleg Nádasdy által küldött kisebb lovas osztagnak támadása, a melyek együttvéve teljesen szétszórták a porosz lovas hadtestet és ennek részeit egészen *Bristwyig* üldözték.² Ezzel a lovasságától megfosztott Tresckow gyalogsága is megrendült és óriási veszteség árán menekülni volt kénytelen eddig elfoglalt állásából. Esti 7 óra körül *Sincere* hadosztálya foglalta el állásait.³

Frigyes e kudarczok ellenére sem adta fel a küzdelmet, hanem összegyűjtván a rendelkezésére álló és összesen 14 zászlóaljnyi gyalogságát, velök egyenesen a krzeczhorzi magaslatnak támadt. Támogatta e tömeget *Hülßen*, a ki a tölgyerdő mellett foglalkoztatta az ellenséges jobbszárnyát. A lovasság (Penavaire 20, Normann 10, Seydlitz 15 századdal)⁴ feladatául tűzte, hogy a gyalogság sikeres támadása esetén a császári gyalogság sorait törje át, a porosz gyalogság oldalát kelet felé (Nádasdy) fedezze és általában támogassa a gyalogság előnyomulását.

A támadás eleinte eredményes volt, mert az amugyis megrikkult császári gyalogság sorai hamarosan meghomlottak; a porosz gyalogság felsodorta a császári csatavonalat, sőt egyes porosz zászlóaljak még a császáriak hátába is jutottak. Nem úgy a porosz lovasság, a mely a terep akadályai miatt csak nehezen juthatott előre. Daun seregének helyzete valóban válságos volt, bár a csapatok és ezeknek parancsnokai hősileg és elszántan küzdöttek.⁵

Noha a Chocenitz felől intézett porosz támadás is kudarczot vallott (porosz jobbszárny), a porosz király erélyes támadó fel-

¹ U. o. 604. l. *Gaisruck* harcjelentése.

² U. o. 607—610. l.

³ U. o. 610—612. l.

⁴ U. o. 781. l.

⁵ Így a Haller (ma 31.), a Deutschmeister (ma 4.), a Botta (ma 12.), az Erzherceg Karl (ma 2.) gyalogezredek; a parancsnokok közül kitűntek: *Siskovics* ezredes (2. ezred), *Bojanovszky* (Serbelloni vértesezred) stb.

lépése és megtörhetlen szívóssága a császáriak néhány magasabb állású vezetőjének önbizalmát megingatták és a visszavonulás gondolatával kezdtek foglalkozni.¹ A megingott önbizalmat azonban helyrebillentette a véletlen játéka. Az *O'Donell* lovashadosztály eddig tétlenül álló ezredei ugyanis egymásután önszántukból harezba léptek. Elsőnek a *de Ligne* dragonyosezred vágott bele; példáját követték: a *Kalckreuth*, a *Portugal*, a *Schmerzing* és végül a *Serbelloni* vértesezred, a melyek mind a császáriak állásába betört porosz gyalogságra vetvén magukat, azokat halomra döntötték, úgy hogy a mikor a *Normann* porosz lovasdandár (Blankensee és Katte ezredek) a krzeczhorzi magaslatot elérte, már csak a saját menekülő gyalogságával találkozott. *Normann* lovassága tehát nem változtathatta meg a helyzetet, mert egyfelől a *Porporati* és *Kolowrat* dragonyosezredek, másfelől *Nádasdy* hadtestéből a *Prinz Albert* és *Graf Brühl* könnyű szász lovasezredek, azután még az erdő felől *Starhemberg* nehéz lovasai is megpecsételték *Normann* dandárának sorsát és menekülésre kényszerítették.

A porosz gyalogság még 129 óra körül is vitézül védekezett a krzeczhorzi magaslat északi lejtjén, míg végre 9 óra tájban az egész porosz sereg visszavonult.

Nádasdy huszárjai a *Zieten*nel történt második összecsapás után farkasszemet nézve *Zieten* huszárjaival, radowesnitzi állasukban maradtak. A csatatéren már elült a csatazaj, a midőn végre *Zieten* is visszavonult. *Nádasdy* huszárjaival és a hozzá rendelt *Stampach* nehéz lovashadosztálylyal *Kutliren* át követte őt, de nemsokára megállapodott. Ezzel véget ért a kolini csata!

Frigyes még napnyugta előtt hagyta el a csatateret; talán vigaszt nyert azokban a szavakban, a miket egy öreg dragonyosa mondott, a midőn sisakjából vizet nyujtott neki: *Nun die Königin kann ja wohl auch einmal eine Schlacht gewinnen, davon wird uns der Teufel nicht holen.*²

Daun nem üldözte a porosz hadsereget, hanem sorakoztatta seregtüsteit.³ A beállott sötétség, a lőszer hiánya, a hadsereg

¹ U. o. 785. l.

² *Schliefen* i. m. 58. l.

³ A veszteségek a következők voltak: a császáriaknál 40 tiszt elesett, 294 megsebesült, 17 fogságba esett vagy eltűnt; a legénységből 1187 el-

kimerültsége, a vonat távolléte (Suchodólon állott) és ezenfelül Prága bizonytalan sorsa, egyelőre megállásra kényszerítették a szerencsés hadvezért. Másnap (junius 19-én) azonban a Becz-varka-patak mellé Krychnov alá menetelt és 20-án ünnepies Tedeumot tartott.

A kolini győzelem egy csapásra megszüntette azt a rettenetes kétséget, a mely a királynő birodalmának sorsa felett lebegett. Bécsben szorongva várták a harcztérről jövő híreket és szinte végnélküli öröm fogta el a lakosságot, a midőn junius 20-án a kolini győzelem hírét hozó Vettes alezredes 20 harsonás kíséretében és a zsákmányolt zászlókkal a királynőhöz Schönbrunnba megérkezett. Másnap (junius 21-én) Mária Terézia a Szent-István templomban tartott Tedeumon adott hálát Istennek, hogy sorsát jóra fordította. Második köszönete Daunnak szólott, a kinek 21-én kelt levelében¹ háláját fejezi ki, elismerését és köszönetét nyilvánítja a vezérnek, az összes tábornokoknak, valamennyi tisztjének, az egész hadseregnek és hangsúlyozza azt, hogy a junius hó 6-án kelt levelében tett ígéretéről nem feledkezik meg és csupán a részletes jelentést várja, hogy szavának ura lehessen. Ez alatt Mária Terézia régi kedves tervének megvalósítását, a katonai Mária Terézia-rend alapítását értette.² Már a sziléziai háborúk befejeztével gondolt arra, hogy katonái vitéz tetteinek megjutalmazására és a többi uralkodó példájára,³ magas katonai rendjelet alapít és ennek ünnepélyes kihirdetését, miután Daun 1757 elején az előmunkálatokat befejezte, nevenapjára, május

esett, 4832 fő megsebesült, 2610 fő eltűnt vagy porosz fogságba került. Az összes veszteség 8988 fő volt. *Frigyes vesztesége* igen nagy volt. Tisztjeiből elesett 79, 202 megsebesült, 115 pedig fogságba jutott; a legénységből elesett és elveszett 5458, megsebesült 3863. A fogyatékbá jutottak száma kereken 14,000 volt. *Hoen* i. m. V. függ. Ezenkívül az osztrákok kezére jutott 22 zászló és 45 ágyú.

¹ *Aus rhumvollen Tagen* i. m. 26. l.

² Az alapítás részletes leírását lásd: *D. J. Hirtenfeld*, *Der Militär Maria Theresien Orden und seine Mitglieder*. Wien. 1857, 1—5. l. Hof- und Staatsdruckerei. *Hadt. Közl.* 1889. 274. és köv. l.

³ Mária Terézia uralkodása kezdetén az osztrák birodalomban csak egy rendjel állott fenn, még pedig az 1429 január 10-én *Jámbor Fülöp* burgundi herczeg alapította Arany gyapjas-rend.

13-ára tűzte ki. A vereséggel végződő prágai csata dugába döntötte a szép tervet, de csak azért, hogy a kolini győzelem alkalmából még nagyobb jelentőséggel megvalósulhasson.¹

Daunnel egyidejűleg a királynő Lothringeni Károly herceget is kitüntette a rend nagykeresztjével, míg a harmadik nagykeresztes Nádasdy lett nemes egyszerűséggel írott kérvénye alapján.²

¹ „Die wirkliche Ausführung dieser Absicht — írja Mária Terézia 1757 június 22-én — hat seithers an dem Abgang einer dem Vorhaben gemässen Veranlassung gehaftet. Nachdem aber solche nunmehr durch den von Euch und Euerer unterbegabten Armee erfochteten herrlichen Sieg verschaffet worden und Ich Euch die Ehre, bei der späteren Nachkommenschaft mit Freuden gönne, dass der neue Orden seinen Anfang dem erwähnten Siege zu verdanken habe; so will Ich nicht länger verziehen, Mein Vorhaben in das Werk zu stellen und andurch dem Militair eine neue Probe meiner Gnade und danknehmigen Wohlwollens zu geben.“ A legfelsőbb kézirat végéhez pedig maga a királynő sajátkezűleg ezt írta: Ihr habt eure Ordensproben vor den Augen der ganzen Armee schon abgelegt, Ihr seit also als der erste Grosskreuz aufgenommen. Aus rhum-vollen Tagen i. m. 5. l. és Hirtenfeld i. m. 2. l.

² -Allerdurchlauchtigster, grossmächtigster und unüberwindlicher Römischer Kayser, Aller Gnädigster Herr!

Der Feldmarschall Graf v. Daun gebet mir zu wissen, wie dass Ihre Kayserliche, auch zu Hungarn und Böheim königliche Mayestät Allergnädigste Frau, zu unsterblichen Gloir allerhöchst derselben unüberwindlichen Nahmens einen Militair Orden auf zu richten und damit diejenige, so sich in einer feindlicher Gelegenheit, durch eine besondere tapfere That hervorgethan zu begnädigen allermildest entschlossen haben: Euer Kayserliche Mayestät seyend meine treu geleistete Dienste zweyfelsohne gnädigst bekannt und will mich deswegen an des Commandierenden Herzogs Carl v. Lothringen und Feldmarschallen Daun weiters unterthänigst berufen und eben dieser letztere und sämmtliche Armee wird die ohnfehlbahre Zeugnisse geben, was meine getreue Dienste zu der den 18. Juny gehabter glorioser Battaille beygetragen haben.

Als gelanget an Euer Kayserliche Mayestät als dieses Ordens Gross Meistern mein allerunterthänigstes bitten, Aller Höchstderoselben geruchen mich in gedachten Orden an und aufzunehmen und solchergestalt die Kayserliche Gnade anwiederum wiederfahren lassen, allwo hin mich in tiefster Ehrfurcht erlassend, ersterbe Euer Kayserlichen Mayestät aller unterthänigster allergehorsamster Franz Graf von Nádasdy. (Königsheim, augusztus hó 23.) Eredetije a Katonai Mária Terézia-rend irattárában. Fsc. IV. N. 1. sz.

A nagykereszt adományozásával a királynő Nádasdyt érdemei alapján, Daun mellé állítja, a mivel elismeri, hogy a magyar vezér ép oly részese a győzelemnek, mint a tábornagy. A nagyközönség azonban tovább ment: egyenesen Nádasdynak tulajdonította a győzelmet,¹ a mivel szemben feltűnő és rejtélyes az, hogy Daun a csatáról beterjesztett jelentésében Nádasdy szereplését elég szűkszavúan érinti, a mennyiben ezeket írja: *finde er sich schuldig das Zeugniß zu geben, dass er diesen Tag seine schon öfter an Tag gelegte kluge und tapfere Anführung seiner Truppen mehrmalen ganz ausnehmend bestätigt hat.*²

THURZÓ KÁLMÁN.

¹ Hadülevéltár Beiträge i. m. 311. l.

² U. o. 310. l.